

UBISTVO KRALJA ALEKSANDRA
KARAĐORĐEVIĆA – USTAŠKI
TERORISTIČKI AKT

Radoslav Gaćinović*

Institut za političke studije – Beograd

Ovaj rad je pokušaj da se osvetle dimenzije atentata na srpskog kralja Aleksandra u Marselju, kao i da se skrene pažnja zvaničnicima da uvek moraju uvažavati bezbednosne procene svojih službi. Srpska obaveštajna služba otkrila je namere terorista i preko jugoslovenskog konzulata u Marselju obavestila kralja Aleksandra o namerama hrvatskih terorista. Kada je kralj i zvanično bio obavešten o podacima srpske obaveštajne službe s predlogom da obustavi dalju posetu Francuskoj, njegov jedini komentar je bio: „Sada je to isuviše kasno, moramo se držati programa”.

Ključne reči: *kralj Aleksandar, atentat, teroristi, ustaše, Marselj*

Svet je opasno mesto za život,
ne zbog ljudi koji su zli, već zbog
dobrih ljudi koji ništa ne preduzimaju.

Albert Ajnštajn

Uvod

Aleksandar Karađorđević je rođen na Cetinju 16. decembra 1888. godine. Njegov deda po majci bio je crnogorski kralj Nikola I Petrović, a baba kraljica Milena. Kum na krštenju bio mu je, preko izaslanika, ruski car Nikolaj II Aleksandrovič. Detinjstvo je proveo u Crnoj Gori, a osnovnu školu završio u Ženevi. Dalje školovanje nastavio je u vojnoj školi u Sankt Peterburgu, a zatim u Beogradu, po dolasku kralja Petra I na srpski presto 1903. godine. U Prvom balkanskom ratu 1912. godine prestolonaslednik Aleksandar je, kao zapovednik Prve armije, vodio pobjedničke bitke na Kumanovu i Bitolju, a zatim 1913. u Drugom balkanskom ratu bitku na Bregalnici. U Prvom svetskom ratu bio je na čelu srpske vojske u bitkama na Ceru i Kolubari 1914. godine. Kada se kralj Petar I zbog bolesti povukao od vladarskih dužnosti, 24. juna 1914. godine, Aleksandar je postao regent. Kralj Petar Prvi abdicirao je u korist svog drugog sina Aleksandra 1919. Bio je jedini srpski vladar koji je umro u svom krevetu, prirodnom smrću. Završne operacije proboja Solunskog fronta u jesen 1918. godine srpska vojska je izvršila pod vrhovnom

* Prof. dr Radoslav Gaćinović je naučni savetnik u Institutu za političke studije – Beograd.

komandom regenta Aleksandra, koji je imao bolji komandni kadar od svih savezničkih i neprijateljskih armija (Stepa Stepanović, Živojin Mišić, Petar Bojović...), Posle vojničkih pobeda nastupili su politički pregovori o stvaranju kraljevine SHS. Dvočlanski akt ujedinjenja izvršen je u 8 sati uveče, 1. decembra 1918. godine, u salonu kuće Krsmanovića na Terazijama u Beogradu. Posle smrti kralja Petra I (16. avgusta 1921. godine), regent Aleksandar postao je kralj Srba, Hrvata i Slovenaca.

Narušena međunarodna stabilnost pogoduje inspiratorima atentata

Međunarodna bezbednost i politički odnosi uoči atentata u Marselju bili su veoma složeni. Pobedom fašizma u Italiji, a posebno nacizma u Nemačkoj, dodatno je narušena međunarodna politička stabilnost. Interesi Nemačke i Italije su se sukobljavali u jugoistočnoj Evropi, jer je Hitler shvatio značaj tog dela Evrope za Nemačku, kako sa političkog, tako i sa ekonomskog aspekta. Plan anšlusa¹ Austrije pripremao se već od jeseni 1933. godine, uprkos tome što je bilo jasno da će naići na protivljenje zapadnih sila i zemalja Male antante. Posebno jak otpor pružala je Musolinijeva Italija, koja je od 1933. godine (pošto je Austrija „odbacila sve demokratske primese svog sistema“) održavala bliske odnose sa vladom u Beču. Nacionalistički puč 1934. i ubistvo austrijskog federalnog kancelara Dolfusa (*Engelbert Dolfus*) zaoštrili su odnose između Nemačke i Italije gotovo do prekida. Međutim, ovim činom pozicija Nemačke postala je nešto bolja među državama Male antante. Istina, Čehoslovačka se suprotstavljala svim aktivnostima nacista u Austriji, Rumunija je pokazivala slab ili nikakav interes, a Jugoslavija se, u osnovi, nije postavljala neprijateljski, jer joj je odgovaralo jačanje nemačkog uticaja u Beču na račun Italije, od koje joj je dolazila najveća pretnja. Francuska je nastojala da ojača svoje veze sa Malom antantom, kao i veze unutar zemalja članica. Takođe, nastojala je da odnosi između Francuske i Italije postanu bolji, a težila je i smirivanju odnosa između Jugoslavije i Italije. Zbog toga njen ministar spoljnih poslova Luj Bartu (*Jean Louis Barthou*) započinje intenzivnu diplomatsku aktivnost i posećuje Prag, Bukurešt i Beograd, a planira posetu Rimu. Hitler zbog toga optužuje Francusku i njenog ministra Bartua da hoće, zajedno sa svojim saveznicima, da „okruže Nemačku kao što su to sile Antante učinile 1914.“ Države koje su bile poražene u Prvom svetskom ratu, Austrija, Mađarska i Bugarska, ohrabrene Hitlerovom politikom, tražile su reviziju ugovora u Versaju, jer su izgubile velike prostore na kojima se nalazio njihov živalj. Na neki način to je tražila i Italija, koja je bila među pobedničkim državama, pošto je bila nezadovoljna što nije dobila Dalmaciju i ostrva.²

Jugoslavija je, nakon ugleda koji je Srbija unela u novu državu, u međunarodnim odnosima zauzimala značajno mesto. Ubrzo posle završetka Prvog svetskog rata ona se pridružila Maloj antanti da bi, sa Čehoslovačkom i Rumunijom, zaštitila svoje i savezničke interese pred zahtevom zemalja gubitnica koje su nagoveštavale reviziju Versajskog ugovora.

¹ Anšlus (nem. *Anschluss*) jeste naziv za proces pripajanja Austrije Trećem rajhu 1938. godine, a u opštem smislu predstavlja naziv za svaku sličnu ideju.

² Pavle Ljumović, *Atentat u Marselju 1934*, feljton u Večernjim novostima, nastavak prvi „Kralj kreće lađom,“ 19. septembar, 2004.

Pristupanjem Jugoslavije Mala antanta je postala veoma jak politički i vojni savez kojem su mnoge države pridavale značaj velike sile. Lični doprinos kralja Aleksandra ogledao se u stvaranju Balkanskog sporazuma, 9. februara 1934. godine, između Jugoslavije, Grčke, Turske i Rumunije. Opterećena težnjom za revizijom Versajskog ugovora nekih svojih političkih stranaka, Bugarska se tom paktu nije pridružila. Kralj Aleksandar je uložio maksimalne napore radi prevazilaženja nesporazuma sa Bugarskom, ne samo Jugoslavije nego i drugih balkanskih zemalja. Poseta Sofiji, septembra 1934. godine predstavlja početak njegovih aktivnosti u ostvarivanju potpune međusobne saradnje balkanskih država. Kralj Aleksandar je istinski verovao u maksimu „*Balkan –balkanskim narodima*” i stvaranje stabilne federacije koja bi svojom snagom odvrćala strana uplitanja i koja bi bila značajan faktor u evropskoj politici. Međutim, da bi ta federacija bila stvarno efikasna i jaka, trebalo je da u njen sastav uđu sve balkanske zemlje. Stvaranje balkanske federacije nije bilo moguće sve dok Bugarska ne odustane od revizije Versajskog ugovora. Poseta kralja Aleksandra Sofiji bila je prvi korak u promeni odnosa Bugarske i pravi trijumf njegove balkanske politike. „Izmirenje između dveju zavađenih susjednih država sa Balkana, ako se bude pokazalo postojanim, moći će da bude najsnažniji faktor mira na Balkanu. Zasluga za to pripada Aleksandru Prvom Karađorđeviću”, piše Klod Elan, 1935. godine.³

Aktivnosti ustaške emigracije na pripremi atentata na srpskog kralja kao uvod u razbijanje Jugoslavije

Doktor pravnih nauka Ante Pavelić u emigraciji sprovodi opsežne pripreme za izvođenje kako političkih, tako terorističkih akcija na rušenju Jugoslavije, uz podršku pojedinih istaknutih ličnosti iz Italije, Mađarske i Bugarske. Neposrednu aktivnost u operacionalizaciji svojih planova počinje odmah po emigriranju u Austriju, 17. januara 1929. godine. U Beču stupa u kontakt sa frankovcima, i pre svih sa bivšim visokim funkcionerima Austrougarske monarhije – general-pukovnikom Stjepanom Sarkotićem, pukovnikom Stjepanom Dujićem, zatim Ivanom Frankom i Ivanom Perčevićem. Nakon uspostavljanja čvrstih veza sa značajnim institucijama u Austriji Ante Pavelić svoje aktivnosti proširuje i u drugim zemljama. Prvi saveznik kojeg je uspeo da pronađe bila je VMRO, predvođena Ivanom Mihajlovim. Nastojeći da učvrsti tu saradnju, Pavelić je otputovao u Bugarsku, preko Mađarske i Rumunije. U sedištu VMRO koje se nalazilo u selu Banka, u neposrednoj blizini Sofije, sastao se sa predstavnicima Vrhovističke terorističke organizacije koja je predstavljala desno krilo VMRO-a: Staniševim, Hadžovim, Kondovim i drugim sa kojima je, u ime ustaške organizacije, potpisao deklaraciju o koordinaciji terorističkih akcija protiv Kraljevine Jugoslavije.⁴

Zvanične italijanske obaveštajne službe su već ranije uspostavile uspešnu saradnju sa organizacijom Ivana Mihajlova. Nema sumnje da su Italijani koji su, takođe, imali spektakularni obaveštajni centar u Beču, čiji su članovi na osnovu raspoloživih obaveštajnih informacija procenili da je za njih veoma bitno da sa separatističkom hrvatskom emigraci-

³ Claude Eylan, *La vie et la mort D'Alexandre I roi de Yugoslavie*, Bernard Grasset, Paris, 1935, p. 123.

⁴ Branislav Gligorjević, *Kralj Aleksandar Karađorđević*, tom I, U ratovima za nacionalno oslobođenje; tom II Srpsko-hrvatski spor; tom III U evropskoj politici, Biblioteka Jasen – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002.

jom uspostave konkretnu saradnju radi ostvarivanja zajedničkih interesa. Posredstvom Mihajlova ubrzo uspostavljaju kontakt sa Pavelićem, koji odlazi u Rim gde ga, na osnovu preporuke Mihajlova, najpre prima jedan visoki funkcioner italijanskog ministarstva inostranih poslova, a posle toga i sam Musolini (*Benito Amilcare Andrea Mussolini*), u vili „Torlonija”. Razgovori koji su usledili bili su toliko uspešni da je Musolini Paveliću odmah stavio na raspolaganje vilu u Bolonji u kojoj je on godinama živeo sa svojom porodicom – ženom, sinom i dve ćerke. U Bolonji je od tada bilo sedište ustaškog Centralnog komitea, a blagajne ustaške organizacije stalno su se „punile značajnim sumama novca – po naređenju Dučea (Musolinija), zatim šefa italijanske Tajne policije senatora Artura Bokinija (*Artur Boccini*) i jednog od najboljih i najspособnijih funkcionera Tajne italijanske službe, generalnog inspektora dr Erkole Kontija (*Ercole Conti*), koji je ujedno bio zadužen za vođenje obaveštajnih aktivnosti protiv Jugoslavije”.⁵ Stalno se nastanjujući u Bolonji, Pavelić je, pod uticajem Erkole Kontija, u drugoj polovini 1929. godine odlučio da formira ustaške centre, gde god je to moguće. Beč je bio mesto gde je formiran prvi takav centar, kojim su rukovodili Gustav Perčec i Ivan Perčević. Drugi ustaški centar Pavelić, preko svojih veza u fašističkim krugovima Musolinijeve Italije, osniva u Boveni, u italijanskoj provinciji Breša, u drugoj polovini 1931. godine, a zatim u njega prebacuje svoj štab, koji je do tada bio u Bolonji. Takođe, u drugoj polovini 1931. godine osniva treći ustaški centar u gradu Serenu, u Begliji. Iste takve centre osniva u Berlinu, za područje Nemačke i u Zagrebu, za područje Hrvatske.⁶

Svoju mrežu centara Pavelić je nastojao da proširi i van Evrope, pa sredinom 1931. godine šalje dr Branka Jelića u Ameriku radi formiranja ustaških centara i na tom prostoru. Jelić, koji je u Kraljevini Jugoslaviji formirao organizaciju hrvatskih domobrana i bio na njenom čelu, istu takvu organizaciju formira i u Americi. Taj svoj potez Pavelić je obrazložio činjenicom da je u Americi nemoguće formirati organizaciju terorističkog tipa. Ali, ipak, uskoro su osnovani ustaški centri u Sao Paulu, Montevideu, Buenos Ajresu i Pitzburgu. Nakon toga Pavelić usmerava težište aktivnosti na uspostavljanje svojih mreža u Evropi i osnivanje logora za obuku terorista. Tako u Italiji formira šest, a u Mađarskoj dva logora za obuku terorista. Međutim, u Austriji, gde je bio formiran prvi ustaški centar, dolazi do prvog sukoba sa jugoslovenskom tajnom policijom. To je bio povod da Austrija, plašeći se komplikacija i pogoršanja odnosa sa Kraljevinom Jugoslavijom, otkáže gostoprimstvo ustašama. Gustav Perčec bio je primoran da pređe u Mađarsku, gde pod lažnim imenom Emil Horvat, novcem koji je dobio od italijanskih službi, zakupljuje poljoprivredno dobro Janka Pusta na samo desetak kilometara uz samu jugoslovensku granicu. To je bilo idealno mesto za obuku terorista, čiji je osnovni cilj bio da se, nakon obuke, ubace u Jugoslaviju kako bi izvodili masovne terorističke aktivnosti.⁷

⁵ Vladeta Miličević, *Ubistvo kralja u Marselju, pozadina jednog zločina*, Filip Višnjić, Beograd, 2000, str. 103.

⁶ Vladimir Konstantinovič Volkov, *Ubistvo kralja Aleksandra – Hitlerova zavera*, Nova knjiga, Beograd, 1983, str. 45-76.

⁷ U međuvremenu, logor „Janka Pusta” dobila je novog upravnika. Umesto Perčeca postavljen je Vjekoslav Servacij koji je neko vreme bio u Italiji sa Pavelićem. Servaci, kao i ranije Perčec, nije na ovom „seoskom posedu” proizvodio pšenicu, kako je glasilo u ugovoru o zakupu, već teroriste, i to one najbrutalnije. Saznavši za delatnost u logoru za obuku „Janka Pusta”, vlada Kraljevine Jugoslavije je u nekoliko navrata upućivala note protesta Mađarskoj, koje su na kraju i urodile plodom. Mađarske vlasti, 1934. godine, raspuštaju ovaj logor, ali su prećutno dopustile da ustaše svoj teroristički centar smeste u gradić Nađ Kanjižu koji se nalazi nedaleko od logora „Janka Pusta”. Međutim, to je bilo samo prividno, jer je jedan broj ustaša i dalje sastao u „Janka Pust”, gde su u toku septembra obavili poslednje pripreme za

Pokušaj ubistva kralja Aleksandra u Zagrebu

Kao najveću prepreku za početak konkretnog razbijanja Jugoslavije Ante Pavelić video je u srpskom kralju, pa je doneo odluku da se Aleksandar Karađorđević ubije. Nekoliko godina pre izvršenja tog zločina ustaški teroristički pokret Ante Pavelića sprovodio je intenzivne i temeljite pripreme za atentat na srpskog kralja. U jesen 1933. godine ustaški teroristi došli su do informacija da kralj Aleksandar treba da poseti Zagreb početkom decembra iste godine, kako bi tamo proslavio svoju porodičnu slavu. Ante Pavelić i Gustav Perčec su konstatovali da se ukazala povoljna prilika za teroristički napad na kralja, pa je Pavelić odredio i nagradu od 500 000 lira za onog ko ga ubije. Perčec je formirao dva tima odabranih i veoma obučanih terorista. Ove dve grupe predvodili su ustaški teroristi. Prvu, Petar Oreb iz italijanskog logora za obuku terorista, a drugu Ivan Herenčić iz logora „Janka Pusta”. Veliki broj Zagrepčana okupio se da pozdravi kralja na Jelačićevom trgu, tako da teroristi nisu imali priliku da mu priđu. Nakon neuspele terorističke akcije svi teroristi su uspeli da pobegnu u Mađarsku. Za njihovo bezbedno izvlačenje bio je zaslužan dr Josip Vragović koji je bio u bliskoj vezi sa njima.

Tokom 1933. godine prema Kraljevini Jugoslaviji izvedeno je 19 terorističkih aktivnosti. Tako je 30. jula 1933. godine eksplodirala paklena mašina na železničkoj stanici u Koprivnici. Tada je znatno oštećena zgrada, ubijen je policijski agent Josip Kronast, a teško ranjen Milutin Stevanović i još jedan agent. Istraga je utvrdila da su eksplozivnu napravu podmetnuli ustaški teroristi Edo Premec i Mijo Kralj. U ovim terorističkim aktivnostima učestvovali su ustaški i bugarski teroristi, a u antiterorističkoj akciji uhapšeno je i likvidirano 12 terorista.⁸ Ove aktivnosti su upozorile da se na teritoriji Mađarske nalaze i funkcionišu centri za obuku terorista i da se oni, nakon obuke, ubacuju na teritoriju Kraljevine Jugoslavije uz pomoć mađarskih vlasti. Takođe, mađarske vlasti su u kontinuitetu pomagale obuku terorista, kao i pri prenošenju oružja i prikriivanju njihovog identiteta i tragova prilikom upada na teritoriju Jugoslavije. Tokom 1933. godine otkriveno je više terorističkih grupa koje su u graničnim srezovima Primorske banovine iz italijanskog Zadra prenosile velike količine municije, oružja i eksploziva za terorističke grupe.⁹

Uloga Italije i Mađarske u pripremi atentata na kralja Aleksandra

Dok ustaše uz pomoć i saglasnost fašističke Italije i Mađarske razvijaju svoj pokret radi „oslobađanja” i izdvajanja Hrvatske iz Kraljevine Jugoslavije, Benito Musolini (*Benito Amilcare Andrea Mussolini*) preko Gvida Malagola Kapija (*Guido Malagola Conte*

atentat. U logoru su ostali oni sa kojima se izvodila specijalizovana obuka za atentat, pod kontrolom posebno obučanih instruktora. Jedan od glavnih bio je pripadnik VMRO-a Vladimr Čemozemski, alias Veličko Kerin. Međutim, većina ustaških terorista iz „Janka Puste” prelazi u Italiju, gde je bio organizovan veći broj logora duž italijansko-jugoslovenske granice u kojima se prvenstveno obavljala vojna obuka. Posredstvom visokog funkcionera Ministarstva unutrašnjih poslova Italije Ercole Kontija (...) oružje i municiju ustaše su dobijale od italijanske vlade (Pavle Ljumović, *Atentat u Maršelju 1934*, feljton u „Večernjim novostima”, nastavak četvrti *Kralj na nišanu*, 22. septembar 2004.

⁸ Klod Elan, *Život i smrt kralja Aleksandra I*, Novo delo, Beograd, 1988, str. 89.

⁹ Radoslav Gaćinović, *Nasilje u Jugoslaviji*, EVRO, Beograd, 2002, str. 106-111.

Cappi) održava kontakte sa Aleksandrom i koristi se uslugama ustaša i njihove terorističke organizacije da zaplaši i izvrši pritisak na Aleksandra i režim u Beogradu, jer kralj nije hteo da prizna Italiji premoć interesa u Albaniji. Zato je Italija podstrekivala i pomagala akcije prema Jugoslaviji.¹⁰ Hrvatske ustaše na čelu sa Antom Pavelićem, a uz puni blagoslov Italije i Mađarske, počele su temeljite pripreme za atentat na kralja Aleksandra, jer im je posle neuspelog atentata u Zagrebu vreme bilo sve dragocenije. Ustaše su smatrale da će se ubistvom Aleksandra ubrzati proces razbijanja Kraljevine Jugoslavije. Ustaški agenti su temeljito sakupljali informacije o planiranoj poseti kralja Aleksandra Francuskoj i u tom pravcu su kontinuirano radili. Kad je plan posete otkriven, ustaše su počele da pripremaju terorističke grupe, koje su obučene, opremljene i prebačene u Francusku. Teroristi Zvonimir Pospišil, Ivo Pajić i Mijo Kralj, 28. septembra 1934. godine sastali su se sa Eugenom Didom Kvaternikom (koji je od Pavelića dobio nalog za atentat) i Vladom Černozevskim Kerinom – teroristom iz VMRO čije je pravo ime bilo Veličko Georgijev i napravili konačan plan za izvođenje atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića.¹¹

Uzaludno upozorenje srpskih službi bezbednosti da se priprema atentat na kralja

Kralj Aleksandar je odlučio da putuje u Marselj u nameri da sva pitanja oko spoljne saradnje razmotri sa francuskim ministrom spoljnih poslova Lujom Bartuom (*Louis Barthou*). Atentat je plod sporazuma vođstva ustaške emigracije i Makedonske revolucionarne organizacije. U istorijskoj nauci još nije do kraja razjašnjeno pitanje koja je država najviše podržavala ovaj atentat. Sudski procesi posle atentata su odgovornost za atentat usmerili na Italiju i Mađarsku. Italija je odmah internirala glavne ustaške vođe na ostrvo Lipari, a Mađarska je raspustila ustaške baze uz granicu. Mnogi ugledni teoretičari smatraju da je nemačka vlada, nakon dolaska nacista na vlast 1933. godine u tome imala vrlo značajnu, ako ne i vodeću ulogu.

U vreme kraljevog puta u Marselj ustaše u Italiji bile su u punoj pripravnosti, čekajući naredbu za pokret ka Marselju.¹² Kralj odlučuje da u Francusku ne ide preko Beča, a i preko Simplona, već da putuje morem na razaraču „Dubrovnik”. Izabrao je da se iskrca u Marselju, a ne u Tulonu, jer je gajio simpatije prema drugom po veličini gradu u Francuskoj, koji je za vreme Prvog svetskog rata bio gostoljubiv prema Srbima. Bilo mu je stalo da, dolazeći na tlo Francuske, najpre poseti groblje gde su sahranjeni solunci. Dolazeći u Francusku na ratnom brodu, jugoslovenski suveren je isticao svoju poziciju pomorske sile na koju se mora računati kada su u pitanju prava na Jadranu. Po primeru starih kapetana duge plovidbe iz Boke Kotorske, kralj je želeo da u crkvi manastira Savine upali sveću za sebe i sve putnike broda, da se pomoli Bogu da mu bude na pomoći sve do is-

¹⁰ Vladeta Miličević, *A King Dies in Marseille. The Crime and its Backgrounds*. Hohchwacht, Bad Godesberg, 1959.

¹¹ Radoslav Gačinović, *Savremeni terorizam*, Grafomark, Beograd, 1998, str. 104-106.

¹² Milorad Ekmečić, *Dugo kretanje između klanja i oranja – istorija Srba u novom veku 1492-1992*, treće, dopunjeno izdanje, EVRO-GIUNTI, Beograd 2010, str. 409-416.

krcavanja. Odvezao se sa kraljicom, knezom Pavlom i kneginjom Olgom do manastira Savine, ali je crkva bila zaključana.

Kralj Aleksandar je već 1. oktobra 1934. godine sa kraljicom Marijom bio u Boki Kotorskoj i spremao se da 4. oktobra otputuje u Dubrovnik i odatle jugoslovenskim razaračem nastavi putem Marselja... Ustaški teroristi su nakon tih saznanja pripremili dve terorističke grupe. Jedna grupa terorista je iz baze za obuku „Janka Pusta” otputovala u Švajcarsku, gde je trebalo da ih sačeka Eugen Kvaternik, jedan od vodećih ustaša iz Italije (on je kasnije postao ministar unutrašnjih poslova u Pavelićevoj vladi u Zagrebu). Druga grupa terorista prebačena je u Brisel koju je predvodio Stjepan Perić, koji je kasnije za vreme rata bio hrvatski ambasador u Italiji. Teroristi su vrlo brzo stigli na francusku teritoriju. Nakon saznanja da će kralj posetiti Marselj jedna grupa terorista je ostala u Marselju, a druga se uputila u Pariz. Srpska obaveštajna služba otkrila je namere terorista i preko jugoslovenskog konzulata u Marselju obavestila kralja Aleksandra o namerama hrvatskih terorista. Kada je kralj i zvanično bio obavешten o podacima srpske obaveštajne službe s predlogom da obustavi dalju posetu Francuskoj, njegov jedini komentar je bio: „Sada je to isuviše kasno, moramo se držati programa.”¹³ Kada je odlučeno da jugoslovenski kralj poseti Francusku, određen je najveći stepen bezbednosti. Služba francuske Nacionalne bezbednosti, u saradnji sa Ke d’Orsejom, jugoslovenskim poslanstvom u Parizu i jugoslovenskom obaveštajnom službom, sastavili su spiskove sumnjivih lica koje su stavili pod prismotru ili ih proterali iz Francuske. Pojačana je kontrola nad strancima u Francuskoj i onih koji tih dana dolaze u Francusku. Cele nedelje uoči kraljevog dolaska u Marselj policajci su se svakodnevno sastajali i utvrđivali pojedinosti svog delovanja. Odlučeno je da kraljev put kroz Marselj osigurava 1.500 pozornika, odred policajaca na konjima i 200 policijskih inspektora u civilu. Dva dana pre kraljevog dolaska, u Marselj je stigao glavni direktor Nacionalne bezbednosti. Jugoslovenska obaveštajna služba je neposredno pred kraljev dolazak, preko svojih agenata, saznala da se priprema atentat. Sa svih strana stizali su izveštaji o kretanju Pavelićevih agenata i grupa ustaša koji su neprekidno putovali iz jedne u drugu zemlju. „Moja celokupna obaveštajna mreža bila je u stanju uzbune”, pište Vladeta Milićević, stalni jugoslovenski predstavnik u Interpolu i nastavlja: „Kada sam po naređenju Živojina Lazića, ministra unutrašnjih poslova, stigao u Pariz, znali smo da su teroristi već na francuskoj teritoriji, ali nismo imali preciznije informacije o njihovoj taktici, niti smo mogli da pronađemo makar jedan podatak koji bi nam omogućio da im otkrijemo trag. Tek kada je to bilo isuviše kasno, utvrdili smo da su u Francusku došle dve grupe terorista, kao i da se oni nisu rasporedili u Marselju, gde je bilo predviđeno izvršenje atentata, već u drugim mestima.”¹⁴

¹³ Isto.

¹⁴ Dok je zapovednik Pavić, na komandnom mostu broda, primao ministra i admirala, kralj je u svom salonu, uz pomoć sobara Zečevića, doterivao svoju admiralsku uniformu, preko koje je stavio veliku lentu francuske Legije časti. Stari kraljev sobar predložio mu je da ispod uniforme stavi pancir, neku vrstu metalne ploče: „Veličanstvo, to je iz opreza!”. Kralj je to odbio ukorivši sobara: „Zar te nije stid Zeko, mi idemo u Francusku, to znači svojima”. Kralj je zatim primio u svom salonu ministra Piteria (...) i admirala Dibua (...), koji su došli u pratnji ministra Jevtića. U prijatnom razgovoru nastavili su put ka Marselju, koji je svečano okičen i u posebnom svečarskom raspoloženju dočekivao jugoslovenskog kralja (Pavle Ljumović, *Atentat u Marselju 1934*, feljton u Večernjim novostima, nastavak sedmi „Ubica kliče kralju”, 25. septembar 2004.

Precizno isplaniran napad terorista na srpskog kralja u Marselju

Teroristi su u Marselj doputovali dva sata pre atentata. Bilo je tačno četiri sata popodne, 9. oktobra 1934. godine, kada je kralj Aleksandar napustio palubu jugoslovenskog razarača i nastavio put motornim čamcem do Belgijskog keja. Zatim je nastavio kretanje glavnom marseljskom ulicom Kanbrijer, obučen u admiralsku uniformu ukrašenu crvenom lentom Legije časti. Okupio se veliki broj građana da pozdravi srpskog kralja. Tek što je automobil ušao na Berzanski trg, prema njemu je potrčao jedan čovek. Atentator Veličko Kerin, alias „Peter Kelemen”, kako je pisalo u njegovom lažnom pasošu, istrčao je ispred zgrade berze sa buketom cveća u kojem je imao sakriven automatski pištolj. Uz povike „Živeo kralji!” priskočio je automobilu, pucao i ubio kralja Aleksandra, teško ranio generala Žozefa Žorža, jednog od najsposobnijih francuskih vojnika, a lakše, u ruku ministra Bartua, koji je uskoro umro zbog gubitka krvi.

Najnovija naučna istraživanja potvrđuju da je kralj pogođen sa tri metka, što znači da se može govoriti i o učešću više lica u atentatu. Od istaknutijih autora, poznati nemački pisac i antinacionalista Vilhelm Hercog (*Wilhelm Herzog*) dokazao je da su Hitler i Rozenberg stajali iza tog atentata. U biografiji Luja Bertua, koju je Vilhelm objavio u Švajcarskoj 1938. godine, zastupa mišljenje da Luj Bartu nije bio slučajna žrtva, već verovatno glavna meta atentata.¹⁵ Međutim, Mihailo Marić u feljtonu Večernjih novosti iznosi tvrdnju da Luj Bartu nije bio pogođen metkom atentatora, nego metkom sasvim drugog kalibra, iz ruke jednog francuskog policajca koji je promašio atentatora.¹⁶

Zemlja je posle atentata bila u istinskom bolu i instinktivnom grču pred neizvesnom sutrašnjicom. Tih dana, pa i narednih meseci, nije bilo nikakvih incidenata. Svetska štampa bila je puna opisa dirljivih scena. Od prvog trenutka kada je razarač „Dubrovnik” uplovio u domaće vode sačekale su ga hiljade malih barki, praveći špalire svojim svetlima u noći. „Činilo se da prolazim kroz jecaje, duge jecaje”, izjavio je kapetan razarača, budući admiral Larjan Polić.¹⁷ U Pavelićevom Glavnom stanu se nazdravljalo. Vanče Mihailov iz redova VMRO-a obavio je posao hladnokrvnog i uspešnog egzekutora. Time je Paveliću vraćena usluga kada je članove VMRO-a kao advokat branio pred jugoslovenskim sudovima.

¹⁵ Odmah nakon atentata potpukovnik Piole, konjanik iz pratnje, obara Kerina sabljom, a masa kreće da ga linču. Na ulicama je zavladao haos, uznemirenost i pometnja među policijom, oficirima, a komandanti paradnih ešalona ne znaju kuda sa trupama i konjanicima. Automobili se teško probijaju kroz gužvu sledeći, po inerciji, prvog u koloni (policijski) i odlaze ka prefekturi. U njoj vlada uskomešanost, šok, revolt kraljeve pratnje, traže se lekari. Na kraju svaka nada se ugasila i kralja, položenog na jednoj sofi, prekrivaju zastavom. Nakon istrage utvrđeno je da je atentat izvršio pripadnik VMRO-a Veličko Georgijev, uz odobrenje i saglasnost italijanskih i mađarskih vlasti. Međutim, treba istaći da je u akciju bila uključena veća grupa terorista. Zvonimir Pospišil, poznat kao Đerđ, pripadao je grupi koja je trebalo da ubije kralja Aleksandra u Parizu u slučaju neuspeha atentata u Marselju. Nakon istrage pariska služba bezbednosti je već dala nalog za hapšenje Pavelića, Perčevića, Perčeca, Kvaternika i dve osobe poznate kao Petar i Plava dama. (Wilhelm Heryog., *Barthou*, Verlag Die Liga, Zürich, 1938, str. 247-301).

¹⁶ Mihailo Marić, *Tajna ubistva kralja Aleksandra*. Feljton – Večernje novosti, Beograd, 17. 4. 1972. godine; Fritz Moeglich, *Attentate, die Geschichte machten* (Poglavlje: "König Alexander I und Barthou," 151-195), Illmagu Verlag, Pfaffenheim a.d. Illm, 1963.

¹⁷ Dr Mile Bjelajac, *Ubistvo Aleksandra Karađorđevića u Marseju – primer međunarodnog terora*, „Odbrana”, Beograd, 1. 10. 2009, str. 76.

Greške francuskih službi bezbednosti i samog kralja

I dok su teroristi do detalja isplanirali zločin, ne želeći ništa da prepuste slučaju, na drugoj strani je sve kasnilo, uz bezbroj grešaka i fatalnih slučajnosti. Jugoslovenska specijalna policija imala je indicije, a zatim i najjaču potvrdu iz vrha ustaškog pokreta da su atentatori krenuli u Francusku. Ipak, ona je tek rutinski kontrolisala vozove i stanice, ali ne i autobuski saobraćaj. Uprkos provokativnom govoru Musolinija na radiju, Aleksandar ne menja svoj program iskrčavanja, ne želi u ratnu luku Tulon, nego potvrđuje raniji program. Na njega ne utiče ni poslednji upozoravajući raport jugoslovenskog konzula u Marselju da ga čekaju atentatori i da se ne iskrčava u tom gradu. Pouzdane informacije imao je tih sati i šef marsejske policije, ali njegov leteći odred hapsi pogrešna lica. Zabrinut je i prefekt Rone koji traži zatvorena kola, ali ministar Bartu njegov zahtev odbija, jer želi da masa vidi kralja saveznika. Fatalno se umešao i načelnik bezbednosti Sisteron koji je ukinuo pratnju motociklista. Kao da je zlu kob zacrtala sama sudbina automobila „delanž” koji je odabran u garaži, upravo popravljen posle teške nesreće u kojoj je jedno lice izgubilo život.¹⁸ Tokom istrage nepobitno je utvrđena umešanost u atentat Ante Pavelića, Eugena Kvaternika i Ivana Perčevića, koji su delovali u pozadini, kao organizatori zaverre. Stoga francuska služba bezbednosti naređuje hapšenje Pavelića, Kvaternika, Perčevića i dve osobe poznate kao Plava Dama i Petar, kao i sve one za koje je utvrđeno da imaju veze sa atentatom.¹⁹

Ante Pavelić je uhapšen u Torinu, gde je živio pod lažnim imenom Đovani Sucikent, ali nije izručen Jugoslaviji, da bi 1936. godine bio pušten iz zatvora. Italija je početkom 1937. godine pristupila sprečavanju delovanja ustaškog pokreta na svojoj teritoriji. U narednom periodu iz Italije se u Kraljevinu Jugoslaviju vratilo 227 pripadnika ustaškog pokreta. Povratkom u Jugoslaviju ustaški teroristi nastavili su delovanje na razbijanju Kraljevine Jugoslavije predvođeni Milom Budakom. Za razliku od slabosti koje su ispoljene tokom bezbednosne pripreme posete kralja Aleksandra, istraga i hapšenja u Francuskoj izvedeni su, uz pomoć jugoslovenskih inspektora, brzo. Istraga je brzo identifikovala ulogu Eugena Kvaternika i ostalih u organizaciji, te Pavelićev boravak pred same događaje, pa je postavljeno pitanje njihovog izručenja iz Italije. To je bio prvi probni test za dalji smer akcije Francuske. „Hapšenje da, ali izručenje ne”, poručio je Aloizi francuskom grofu Dampjeru povodom njegovog zahteva.²⁰ Suđenje je počelo 18. novembra 1935. godine, a vodio ga je prvi predsednik Apelacionog suda u Eks an Provansu De la Broas.²¹

¹⁸ Dr Mile Bjelajac, *Ubistvo Aleksandra Karađorđevića u Marseju – primer međunarodnog terora*, „Obrana”, Beograd, 1. 10. 2009, str. 77.

¹⁹ Mihailo Marić, *Tajna ubistva kralja Aleksandra*. Feljton – Večernje novosti, Beograd, 26.2 – 6.5. 1972.

²⁰ R.W. Seton-Watson, *„King Alrxander's Assassination. The Background and Effects”* – International Affairs, XIV, I, 1935, 20-47.

²¹ U toku suđenja je dokazano da je kralja Aleksandra i ministra Bartua ubio Veličko Kerin Dimitrov, rođen 19. oktobra 1897. godine, u selu Kamenica u Bugarskoj. Bio je član VMRO-a i jedan od njenih najodanijih članova, koji je imao više lažnih imena pod kojima je delovao. Pod imenom Veličko Dimitrov Vladimirov osuđen je, u odsustvu, na smrt 7. septembra 1928. godine zbog ubistva komunističkog poslanika Dime Hadži Dimova. Presudu je doneo okružni sud u Sofiji. Isti sud ga je 5. januara 1932. godine osudio na doživotnu kaznu zatvora zbog ubistva Nauma Tomgjevskog, člana VMRO-a, ali tada pod imenom Vladimir Georgijev Černoziemski. Kada je amnestiran, krajem 1932. godine, došao je u Sofiju gde je živio u Kozlodujskoj ulici 75. Bio je blizak saradnik

Sud u Eksu je izrekao posebnu presudu optuženima kojima se sudilo u odsustvu: „Kvaternik Eugen, 25 godina, rođen 29. marta 1910. godine u Zagrebu; Pavelić Ante, 46 godina, rođen 14. jula 1899. godine u Bradini, Jugoslavija; Perčević Ivan 54 godine, rođen 21. maja 1881. u Beču, proglašavaju se krivim da su 1934. godine učestvovali u stvaranju sporazuma sa ciljem da se izvrše zločini protiv lica i imovine”. Krivi su, kaže se dalje u presudi, jer su tokom deset godina, a naročito 1934. godine, kako u Francuskoj, tako i u drugim zemljama, organizovali i podsticali izvršioce zločina da ubiju kralja Aleksandra, ministra Luja Bartua, za pokušaj ubistva generala Mutona Žorža (*Georges Mouton*) i pokušaj ubistva policajca Gala. Ustanovljeno je da su to „postigli zloupotrebom sopstvenog autoriteta, mahinacijama, prevarama, obećanjima, pretnjama...” Na osnovu dokazanog, sud u Eksu „osuđuje u odsustvu: Kvaternika Eugena, Pavelić Antu i Perčević Ivana na kaznu smrti i zaplenu njihove imovine u korist države...”²²

Novi ministar vanjskih poslova Francuske Pjer Laval (*Pierre Lavel*) morao je da izvrši veliki pritisak na Beograd da odustane od postavljanja odgovornosti Italije. U Beogradu su bili nezadovoljni, ali su i knez i vlada prihvatili francuski stav. Tako je u Društvo naroda, 22. novembra 1934, otišla samo optužba protiv Mađarske. Ipak, pred samo zasjedanje u Ženevi, 4. decembra, počinju aktivnosti iza kulisa. Italijanski delegat baron Aloisi (*Pom peo Aloisi*) prvo se sastaje sa mađarskim delegatom, dogovorivši zajedničku odbranu protiv Jugoslavije, a zatim u 11 sati i sa Lavalom, novim francuskim ministrom vanjskih poslova, koji je otvoreno ponudio da od slučaja učine uporište, tj. tačku za italijansko-francuski sporazum. U svom javnom nastupu jugoslovenski ministar Bogoljub Jevtić nastojao je da se optužba proširi na Austriju i Italiju, ali je to francuska strana elegantno odbila. Kasnije reakcije Jevtića, tada već predsednika vlade, nisu ništa promenile, a dolaskom Milana Stojadinovića na vlast slučaj je predat u arhivu i pada u zaborav. Približavanje Italije Francuskoj nije ostvareno, a pogotovo ne po pitanjima ograničavanja Trećeg rajha.

U promenjenim međunarodnim okolnostima, kada je Francuska još jednom bila suočena da bespomoćno gleda nove korake Musolinija (agresiju na Etiopiju), planiran je početak sudskog procesa saučesnicima atentatora na kralja Aleksandra. Proces u kojem su tri saučesnika (Mijo Kralj, Ivan Rajić i Zvonko Pospišil) osuđena na doživotnu robiju, a Ante Pavelić, Eugen-Dido Kvaternik i Ivan Perčević na smrt u odsustvu, otpočet je 17. novembra 1935. a priveden je kraju, nakon prekida, 12. februara sledeće go-

Vanča Mihajlova, a jedno vreme i njegov šofer. Na preporuku Mihajlova, Pavelić ga je najpre angažovao kao instruktora za obuku terorista u logoru „Janka Pusta”, a zatim i za ubistvo kralja Aleksandra. U zapisniku sa suđenja zapisano je: „Smrtno ranjen sa više hitaca i udarcima sablje po glavi, ubica Kerin je, ne izgovorivši nijednu reč, umro u kancelariji marsejske Službe bezbednosti, oko 20 časova. Ustanovljeno je da je ubica bio nauružan sa dva pištolja: 'mauzer' i 'valter' sa jedinačnom i rafalnom paljbom i bombama, jedna vrsta ručne granate čiji se tip nije koristio u Francuskoj, za koje je utvrđeno da su kupljeni kod jednog oružara u Veneciji. Neposredno pred atentat, Kerin je posedovao pasoš koji je izdao čehoslovački konzulat u Zagrebu, na ime Petrusa Kelemana, trgovca rođenog u Zagrebu 20. januara 1899. godine, čehoslovačkog državljanina, stalno nastanjenog u Pragu. Pasoš je pri prelasku jugoslovenske granice žigosan 26. septembra 1934. godine. Ostale stranice su bile ispunjene mnogim austrijskim i švajcarskim tranzitnim vizama. Utisnuta je i jedna francuska ulazna viza sa datumom od 28. septembra 1934. godine. Nikakve druge isprave nisu nađene...” (Dr Mile Bjelajac, *Ubistvo Aleksandra Karađorđevića u Marseju – primer međunarodnog terora*, „Odbrana”, Beograd, 1. 10. 2009, str. 76 i Radoslav Gaćinović, *Nasilje u Jugoslaviji*, EVRO, Beograd, 2002, str. 106-111).

²² Dr Branislav Gligorijević, *Najavljeni zločin*, NIN, 7. 10. 2004, str. 50-52.

dine. Posle izvesnih skandala u toku procesa, novi predsednik sudskog veća Loazan uticao je na porotu da kazne budu visoke. Iskoristio je proces da se izloži cela organizacija i način delovanja ustaške emigracije. Jugoslavija je dobila veću satisfakciju nego u Ženevi, ali je sa velikom veštinom francuskih organa i ovoga puta izmanevrisano pominjanje Italije.²³

Ubica je bio član VMRO-a, terorista Veličko Kerin Dimitrov (Vlado Černozemski, Vlado šofer) koji je radio po nalogu šefa svog pokreta Ivana (Vanče) Mihalova, u saradnji sa ustašama, dok je idejni vođa zavere bio dr pravnih nauka Ante Pavelić. Logističku i materijalnu pomoć u organizaciji zločina pružale su vlasti Italije i Mađarske. Kroz istražni postupak provlači se i jedan tajanstveno-romantični ženski lik, koji se sreće i u drugim objavljenim materijalima. Po svim opisima, to je bila mlada žena – šarmantna plavuša koja je, prelazeći više puta iz Francuske i Italije u Jugoslaviju i nazad, služila Pavelićevoj grupi kao kurir za prenos oružja i eksploziva. Policijska istraga je utvrdila da je ona bila osoba koja je atentatorima u Francuskoj predala oružje. Uprkos policijskoj i novinarskoj poteri za njom po celoj Evropi, nikada nije bila identifikovana ni uhapšena. Vladeta Milićević u svojoj knjizi „*Ubistvo kralja u Marselju*” pominje je kao *Plavu damu*, francuski novinari su je nazvali *La belle Slave*, a njen šef Ante Pavelić *Liepa plavka*.²⁴

U pritvoru u Italiji, posle ubistva kralja Aleksandra, Pavelić je o njoj i o celoj marseljskoj operaciji napisao roman *Liepa plavka*, čije je prvo izdanje objavljeno već 1935. godine, pre svog definitivnog „oslobađanja iz pritvora”.²⁵ Milićević ističe da je Pavelićevo pritvaranje bilo farsa. Italijanske vlasti su ga sklonile kako bi izbegle njegovo izručenje Francuskoj, gde je u procesu marseljskim atentatorima u Eks-an-Provansu bio kasnije, u odsustvu, osuđen na smrt. Pavelić je, u stvari, sve vreme svog „tamnovanja” proveo u hotelu koji se nalazio pored zatvora.²⁶ Vladeta Milićević sa žaljenjem konstatuje da se o identitetu te žene iz Pavelićevog romana ništa korisno ne može saznati.

²³ Jovan Kačaki, *Kraljevo ubistvo u Marselju, 1914. – 9. oktobar – 2004*, ŽAGOR, Beograd, 2004, str. 19.

²⁴ U subotu, 6. oktobra, nastavio je tužilac svoje izlaganje, stigla je u Avinjon plavokosa žena privlačnog izgleda, stara oko 25 do 28 godina, i odsela u hotelu „Regina”, oko osam časova uveče. Uzela je dve sobe i rekla da će njen muž doputovati nešto kasnije. Prijavila se pod imenom Marija Vudračec iz Trsta. Navela je da je upravo doputovala iz Pariza, a od prtljaga je imala dva kofera od žute kože. Izašla je iz hotela odmah pošto se prijavila i posle jednog sata se vratila u pratnji jednog čoveka kojeg je predstavila kao svog muža Petra. Sledećeg dana pomenuta dama, koju ću od sada zvati Plava Dama, naglasio je tužilac, autobusom je sa svojim mužem otišla u Eks gde su se sastali sa Kramerom. Oko sedam časova uveče Kramer je uzeo taksi i vozaču dao adresu jednog hotela na Kur Mirabo i hotela „Modern” u blizini železničke stanice. Zaustavio je taksi tokom vožnje da bi uzeo Plavu damu koja ga je čekala na ulici, ali sada sa četiri kofera. Plavu damu je ostavio u hotelu na Kur Mirabo, a sam je otišao u „Modern”. Dan uoči atentata svih pet osoba: Kramer, Keleman, Malni, Petar i Plava dama otišli su u Marselj kako bi izabrali lokaciju za izvršenje zlodela i da bi se temeljno dogovorili o svemu. Istog tog ponedeljka, pošto je pripremio svoje ljude, Kramer je oko 10 časova uveče uzeo taksi i u 11,15 časova stigao na železničku stanicu u Avinjonu, ukrcao se na voz i otputovao za Torino. Ujutro 9. oktobra, Plava dama i Petar predali su oružje atentatorima. Svako je dobio po jedan automatski pištolj, marke „mauzer” i „valter” i po dve bombe. Potom su Petar i Plava dama platili hotelske račune, autobusom otišli za Avinjon, gde su se ukrcali na voz koji je išao za Italiju ili Švajcarsku, nije pouzdano ustanovljeno (Pavle Ljumović, *Atentat u Marselju 1934*, feljton u Večernjim novostima, nastavak šesnaesti „*Desna ruka ubice*”, 4. oktobar 2004.

²⁵ Ante Pavelić, *Liepa plavka*, roman, 3. izdanje, Djela II, Ispravak izvršio prog. dr Andrija Ilić, Edita: Višnja Pavelić, Madrid, 1969.

²⁶ Vladeta Milićević, *Ubistvo kralja u Marselju, pozadina jednog zločina*, Filip Višnjić, Beograd, 2000, str. 106.

Aktivnost istočnih teoretičara u rasvetljavanju atentata na kralja Aleksandra u Marselju

Istočna „ofanziva“, odnosno rasvetljavanje činjenica o atentatu u Marselju od strane istočnih teoretičara počinje 23. maja 1957. godine, kada je u istočno-berlinskom listu „*Neues Deutschland*“ objavljena tvrdnja da je kapetan Hans Špajdel²⁷ 1934. godine, kao pomoćnik nemačkog vojnog atašea u Parizu, po Geringovom naređenju izveo supertajnu operaciju „Tevtonski mač“. U okviru te operacije, u Marselju su 9. oktobra 1934. godine ubijeni jugoslovenski kralj Aleksandar I i francuski ministar inostranih poslova Luj Bartu. Celu operaciju organizovao je Špajdel uz pomoć nemačkih agenata koji su pratili i otkrili sve mere obezbeđenja tokom kraljeve posete, omogućivši tako atentat čiji su neposredni izvršioци bili ustaški i VMRO teroristi. Osamnaestog jula 1957. godine, u Istočnom Berlinu održana je međunarodna konferencija za štampu koju je organizovao Prezidijum Saveta nacionalnog fronta Nemačke Demokratske Republike. Tom prilikom predočeni su dokazi za ranije iznesene optužbe protiv Hansa Špajdela (*Hans Speidel*) – u obliku fotokopija „jedina tri sačuvana dokumenta“.²⁸ Geringovo (*Hermann Wilhelm Göring*) pismo pomoćniku nemačkog vojnog atašea u Parizu, kapetanu dr Hansi Špajdelu, od 1. septembra 1934. godine, u kojem se govori o dve Hitlerove odluke koje su se odnosile na operaciju „Tevtonski mač“, kao i instrukcije za njeno izvršenje (same odluke nisu pronađene); Odgovor Hansa Špajdela od 3. oktobra 1934. godine u kojem on raportira Geringu da su sve pripreme za operaciju izvršene i Prilog uz Špajdelovo pismo: kopija izveštaja nemačkog špijuna G. E. Haka sa tačnim opisom rute kralja Aleksandra po dolasku u Marselj, i specifikacije njegovog obezbeđenja.

Iako zapadni teoretičari, posebno *Wolfram Wolf* u pogovoru za knjigu *Kralj mora da umre*, tvrde da su to sve bili grubi falsifikati, teoretičari sa Istoka, predvođeni sovjetskim istoričarom V. K. Volkovim, naglašavaju verodostojnost dokumenata koji „van svake sumnje dokazuju pravnu odgovornost za marseljsko ubistvo – u prvom redu Hitlera i Geringa.“²⁹

²⁷ Kada se kaže velika karijera malog špijuna, misli se na dr Hansa Špajdela, tadašnjeg zapadnonemačkog general-lajtnanta, čijim su se zločinima bavili mnogi autori. Kao maturant, za vreme Prvog svetskog rata stupa dobrovoljno u vojsku. Od 1921. godine, kao oficir Rajhsvera studira ekonomiju i istoriju. Promovisan je za doktora filozofije 1925. godine. U periodu 1933–1935. pomoćnik je nemačkog atašea u Parizu. *Ratna karijera*: 1940 – načelnik Štaba vojnog zapovednika u Parizu (pod nemačkom okupacijom); 1941. godine – unapređen je u čin pukovnika; 1942 – načelnik Generalštaba 5. armijskog korpusa na istočnom frontu; 1943 – general-major; 1944 – načelnik Generalštaba Armijske grupe B (neposredni saradnik feldmaršala Romela, na kom položaju saraduje sa zaverenicima protiv Hitlera i vrbuje za to Romela. Iste godine biva uhapšen i sve vreme do kraja rata provodi, bez suđenja, u zatvoru, odakle ga oslobađaju Francuzi. Posleratna karijera: od 1950. – vojni savetnik kancelara Adenauera; 1954–1955 – predstavnik SR Nemačke u razgovorima o njenom stupanju u NATO; 1955 – general-lajtnant Bundesvera; 1957–1963 – glavnomandujući Kopnenih snaga NATO-a za Srednju Evropu, sa sedištem u Fontenblou, Francuska. Zbog nepomirljivih političkih suprotnosti sa generalom Šarl de Golom, septembra 1963. godine biva uklonjen sa tog položaja; 1964 – odlazi u penziju i postaje predsednik Fondacije nauka i politika. Godine 1977. objavljuje memoare pod naslovom *Iz našeg vremena* (Jovan Kačaki, *Kraljevo ubistvo u Marselju, 1914 – 9. oktobar – 2004*, ŽAGOR, Beograd, 2004, str. 34 i Jovan Kačaki, *Kraljevo ubistvo u Marselju, 1914 – 9. oktobar – 2004*, ŽAGOR, Beograd, 2004, str. 31).

²⁸ Vladimir Konstantinovič Volkov, *Germansko - Jugoslavskie otnošenija i razval Maloū Antanty 1933-1938 (Operacija "Tevtonskiū mač", 58-74)* Akademiya nauk SSSR, Institut Slavjovedeniya. Izdatelstvo, "Nauka", Moskva, 1966, str. 62.

²⁹ Jovan Kačaki, *Kraljevo ubistvo u Marselju, 1914 – 9. oktobar – 2004*, ŽAGOR, Beograd, 2004, str. 32,

Kakav je stvarni odnos Italije i Nemačke prema marsejskom atentatu najbolje se može oceniti po tome kako su ga doživeli njihovi lideri: dok je Musolini zadovoljno trljao ruke gledajući film o atentatu po tri puta dnevno, uz komentar njegovog ministra grofa Čana: „Videćemo da li će Jugoslavija izdržati udarac”, dotle je Hitler, gledajući film o atentatu koji je dobio od francuskog ambasadora na poklon, video gužvu, haos i potpuno je prestao da ceni Francusku. Može se zaključiti da je Italija, kao glavni začetnik ubistva kralja Aleksandra, radila, u stvari, i za Nemačku, svog budućeg saveznika. Njoj će biti olakšan posao za ekspanziju, imajući pred sobom nespremnu Francusku i oslabljenu Jugoslaviju. Držanje Francuske u vreme atentata, nepreduzimanje najosnovnijih mera za zaštitu kraljeve ličnosti, verovatno nikad neće dobiti zadovoljavajuće objašnjenje. Vojislav Marinković, dugogodišnji ministar inostranih poslova, koji je inače smatran frankofilom, otvoreno je govorio da je ubistvo posledica „strašnog nehata” Francuske: „*Sramno je ubistvo samo po sebi, ali je još strašniji način na koji je izvršeno. Uvek možete ubiti koga hoćete ako svoju sopstvenu glavu stavite u torbu. Teško je sprečiti paklenu mašinu, bombu, puščani metak iz daljine. Ali u Marselju, da je ubica hteo, mogao je kralja zaklati ili rukama zadaviti, tako mu je blizu prišao.*”³⁰ Kao da je nešto predosećao, posle pokušaja atentata u Zagrebu, pre polaska na put u Sofiju i Pariz, kralj Aleksandar napisao je testament.³¹

Dakle, posle ubistva srpskog kralja u Marseju 1934. godine, a pošto je Petar II bio maloletan, organizovano je Namesništvo na čijem je čelu bio knez Pavle (kraljev brat od strica), dr Radenko Stanković – senator i dr Ivan Perović – ban Savske banovine. Na petomajskim izborima 1935. godine umesto Bogoljuba Jeftića na čelo Vlade dolazi dr Milan Stojadinović, i tada kraljevinu zapljuskuju najteži politički problemi, tj. nesporazum između srpske i hrvatske buržoazije. Neprihvatanje uslova hrvatske oko podele vlasti u Jugoslaviji još više zaoštrava odnos između Srba i Hrvata i rasplamsava netrpeljivost koju je dr Ante Pavelić doveo do patološke mržnje prema Srbima. Parlamentarni izbori održani su 11. decembra 1938. godine u uslovima ekonomske i političke krize i nestabilnosti. Nisu se ispunila očekivanja Milana Stojadinovića (bez obzira na to što je neznatno pobedio opoziciju sa Vlatkom Mačekom na čelu), pa je februara 1939. godine podneo ostavku, a na vlast dolazi Dragiša Cvetković koji je postavio Vladi najznačajniji zadatak – rešavanje tzv. hrvatskog pitanja. Sporazumom Cvetković–Maček (26. avgusta 1939) uspostavljena je hrvatska banovina na čelu sa banom dr Ivanom Šubašićem. Bez obzira na opredeljenje za rešavanje političke krize u Kraljevini Jugoslavije nije bilo konkretnih rezultata. Ustaški pokret u Hrvatskoj pripremao se za obračun sa srpskim stanovništvom, kao i za dalji militarizam.

³⁰ Dr Branislav Gligorijević, *Najavljeni zločin*, NIN, 7. 10. 2004, str. 52.

³¹ Sadržaj testamenta glasi: „Rađeno 5. januara 1934. godine na Bledu

Po slobodnoj volji i svome najboljem uverenju da služim najboljim interesima svoje mile otadžbine, Kraljevine Jugoslavije, moga dragog naroda, kao i moga kraljevskog doma. Ja na osnovu člana ustava Kraljevine Jugoslavije određujem, za slučaj da Naslednik prestola, iz uzroka nabrojanih u članu 41 ustava, ne može da vrši kraljevsku vlast – da namesničku vlast vrše: 1) Nj. K. V. knez Pavle Karadžorđević; 2) dr Radenko Stanković, senator i ministar prosvete; 3) dr Ivan Perović, ban Savske banovine. Kao zamenika za kneza Pavla određujem art. đenerala Vojislava Tomića, komandanta Beograda. Za zamenika dr Radenka Stankovića, određujem Jovu Banjanina, senatora. Kao zamenika dr Perovića određujem dr Zeca, senatora. Ovaj akt napisao sam i potpisao svojeručno u dva originalna primerka, od kojih će jedan čuvati Nj. V. Kraljica, drugi predsednik Ministarskog saveta. Ova dva primerka ovog akta kovertirana su i zapečaćena malim pečatom. Aleksandar Karadžorđević, Kralj Jugoslavije.”

Literatura

- [1] Bjelajac, M. *Ubistvo Aleksandra Karađorđevića u Marseju - primer međunarodnog terora*, ODBRANA, Beograd, 1. 10. 2009.
- [2] Gaćinović, R. "Savremeni terorizam", Grafomark, Beograd, 1998.
- [3] Gaćinović, R. *Nasilje u Jugoslaviji*, EVRO, Beograd, 2002.
- [4] Gligorijević, B. *Kralj Aleksandar Karađorđević*, Tom I U ratovima za nacionalno oslobođenje; Tom II Srpsko-hrvatski spor; Tom III U evropskoj politici, Biblioteka Jasen – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2002.
- [5] Gligorijević, B. *Najavljeni zločin*, NIN, 7. 10. 2004.
- [6] Ekmečić, M. *Dugo kretanje između klanja i oranja – istorija Srba u novom veku 1492-1992*, treće, dopunjeno izdanje, EVRO - GIUNTI, Beograd 2010.
- [7] Eylan, S. *La vie et la mort D'Alexandre I roi de Yougoslavie*, Bernard Grasset, Paris, 1935.
- [8] Kačaki, J. *Kraljevoubistvo u u Marselju, 1914.-9. oktobar – 2004*, ŽAGOR, Beograd, 2004.
- [9] Konstantinovič Volkov, V. *Ubistvo kralja Aleksandra – Hitlerova zavera*, Nova knjiga, Beograd, 1983.
- [10] Konstantinovič Volkov, V. *Germansko - Jugoslavskie otnošenija i razval Maloŭ Antanty 1933-1938 (Operacija "Tevtonskiŭ mač", 58-74)* Akademija nauk SSSR, Institut Slavjovedenija. Izdatel'stvo, "Nauka", Moskva, 1966.
- [11] Ljumović, P. *Atentat u Marselju 1934*, feljton u Večernjim novostima, nastavak prvi "Kralj kreeće lađom," 19. septembar, 2004.
- [12] Ljumović, P. *Atentat u Marselju 1934*, feljton u Večernjim novostima, nastavak sedmi "Ubi-ca kliče kralju" 25. septembar, 2004.
- [13] Marić, M. *Tajna ubistva kralja Aleksandra*. Feljton – Večernje novosti, Beograd, 17.4. 1972.
- [14] Milićević, V. *Ubistvo kralja u Marselju, pozadina jednog zločina*, Filip Višnjić, Beograd, 2000.
- [15] Milićević, V. *A King Dies in Marseille. The Crime and its Backgrounds*. Hohchwacht, Bad Godesberg, 1959.
- [16] Petranović, B. *Istorija Jugoslavije*, knjiga I – *Kraljevina Jugoslavija*, Nolit, Beograd, 1988.
- [17] Čorović, V. *Istorija Srba*, Domino fer – Naša knjižara, Beograd, 2011.
- [18] R.W. Seton-Watson, "King Alrxander's Assasination. The Background and Effects" – International Affairs, XIV, I, 1935.
- [19] Fritz Moeglich, *Attentate, die Geschichte machten*, Pfaffenhofen a.d, IIm 1963.
- [20] Alexander I und Barthou," 151-195), IImagu Verlag, Pfaffenheim a.d, IIm, 1963.
- [21] Wilhelm Heryog., *Barthou*, Verlag Die Liga, Zürich, 1938.